

В два часа след полунощ (по наше време) ме пробуди звънът на по-малката камбана, което означаваше, че е време за нощна служба божия. Бях легнал, без да се събличам, само бях събул маратонките, чито връзки едва успях да за-вържа отново в пълната тъмнина на безлунната нощ. Малко по-късно се обади напомнящо и клепалото, или (както гърците го наричат) *симандро* – парче дъска, закачено с верига на клон, по което се удря с дървен чук; тези удари извикаха у мен чувство за вина, че закъснявам, и излетях от стаята и се намерих в напълно тъмния лабиринт от коридори. Безброй пъти съм си лягал в два часа през нощта, а често и много по-късно, в сивкавата зора, но не се сещам изобщо някога да съм се будил по това време, и то в пълен мрак, в който, струваше ми се, че дори и звездите бяха загасени. Търхе се през неосветените коридори, опипвайки стените, осветявайки пътя си от време на време със запалката *zippo*, чийто пламък пареше на пръстите ми, слизах по дървени стълби, търсейки отворената врата единствено воден от струята свеж ароматен нощен въздух, който проникваше отнякъде. Може би това лутане в тъмнината беше още едно изпитание: открия ли пътя, това щеше да значи, че съм призван да намеря църквата, която най-сетне разпознах само по контурите ѝ в небето и клатушкащите се сенки на ка-лугерите.

Главната църква “Въведение Богородично” беше слабо осветена от пращащи вощеници. Намирах се, значи, в самото пулсиращо сърце на православието – сред неговата най-голяма светиня. Издигнали са я преди почти цели девет века сръбският владетел Стефан Неманя и неговият син Сава, който повикал баща си да се присъедини към него и да

стане монах в Хилендар. Вероятно заради това, че се порутила, един век по-късно, през 1293 година, сръбският крал Милутин построява върху основите ѝ нова църква, в която вгражда като спомен за предшествениците, запазените най-хубави части от орнаментите, изсечени в камък. Стефан Неманя, с монашеско име Симеон, е погребан в саркофаг, от който нереално, против всякакви природни закони, расте стара лоза, която пълзи по външната стена на църквата и все още дава плод. Има поверие, че зърната на това грозде имат чудотворно свойство: ако от тях хапнат бездетни жени, ще имат деца. Освен кладенеца на свети Сава, и тази лоза, израсла от каменния гроб, е още едно хилендарско чудо.

Прочутият протомайстор от края на тринайсети век, гъркът Георги Мармара от Солун, построил църквата, посветена на въведението на Богородица в храма, върху основа с формата на кръст, с правилен купол, използвайки като материал тухли с цвят на печена охра, които се редуват с ивици сивкав камък. Това, което издава майсторството на този строител е, разбира се, постигането на огромна пространственост, обградната от каменния воал на почти миниатюрния храм. Това вътрешно пространство все повече се разширява, колкото по-дълго човек се намира в него, достигайки размерите на безкрайността, умножено от огледалата на душата.

Съвсем неусетно и без оповестяване започна дългото нощно бдение с монотонния звук на два гласа, които четяха молитвите, а трети, кадифен баритон, скрит от колоните и тъмнината, им отговаряше с *Алилуя...* Сякаш тези черни сенки, на които само очите блещукат, не се молят, а съзерцават. Не знаех колко продължава, как и къде ще завърши тази безкрайна молитва, изричана полугласно в прохладната акустична църква – времето напълно е спряно и сега под този купол бяха всички – и мъртвите, и живите, съединени

във вечността. Докато Гърция, Балканите и цяла Европа пиеха, блудстваха или спяха, въртейки се в горещата нощ със сънища, пълни с похот, тези хора се молеха за спасение на душите им, за целия грешен свят, давайки отпор на Князя на тъмнината. Молитвите им се сливаха в спотаен ромон, който течеше спокойно, като невидима река, и в който се разпознаваха само отделни изречени думи – повече като мелодия, отколкото като послание, прекъсвана само от отчетли-
вите Алилуя и Амин.

Потънал в тази магия, създавана от смирените човешки гласове, през главата на онзи, който стои в сянката, минават всякакви мисли, а в един миг, след два-три часа стоене, вътрешността на църквата започва да се изпълва с лица и места от неговото минало, и тези гроздове и от живи, и от отдавна изчезнали хора, спускащи се през дванайсетте тесни прозореца на кубето, извират от каменната мозайка в празното място пред олтара, пълзят по колоните, заемат празните дървени столове покрай стените на църквата.

Не знам точно кога и в кой момент пред мен от обла-
ка тамян започна да се кристализира и изгражда, камък по
камък, от само себе си, бедната малка църква в близост да
сараевската Башчаршия, сякаш идва, от тъмнината на вре-
мето, на поклонение на тази, Богородичната, по която вече
девет века се мерят всички православни храмове в моята
страна, всички манастири и църкви, колкото и големи да са
те.